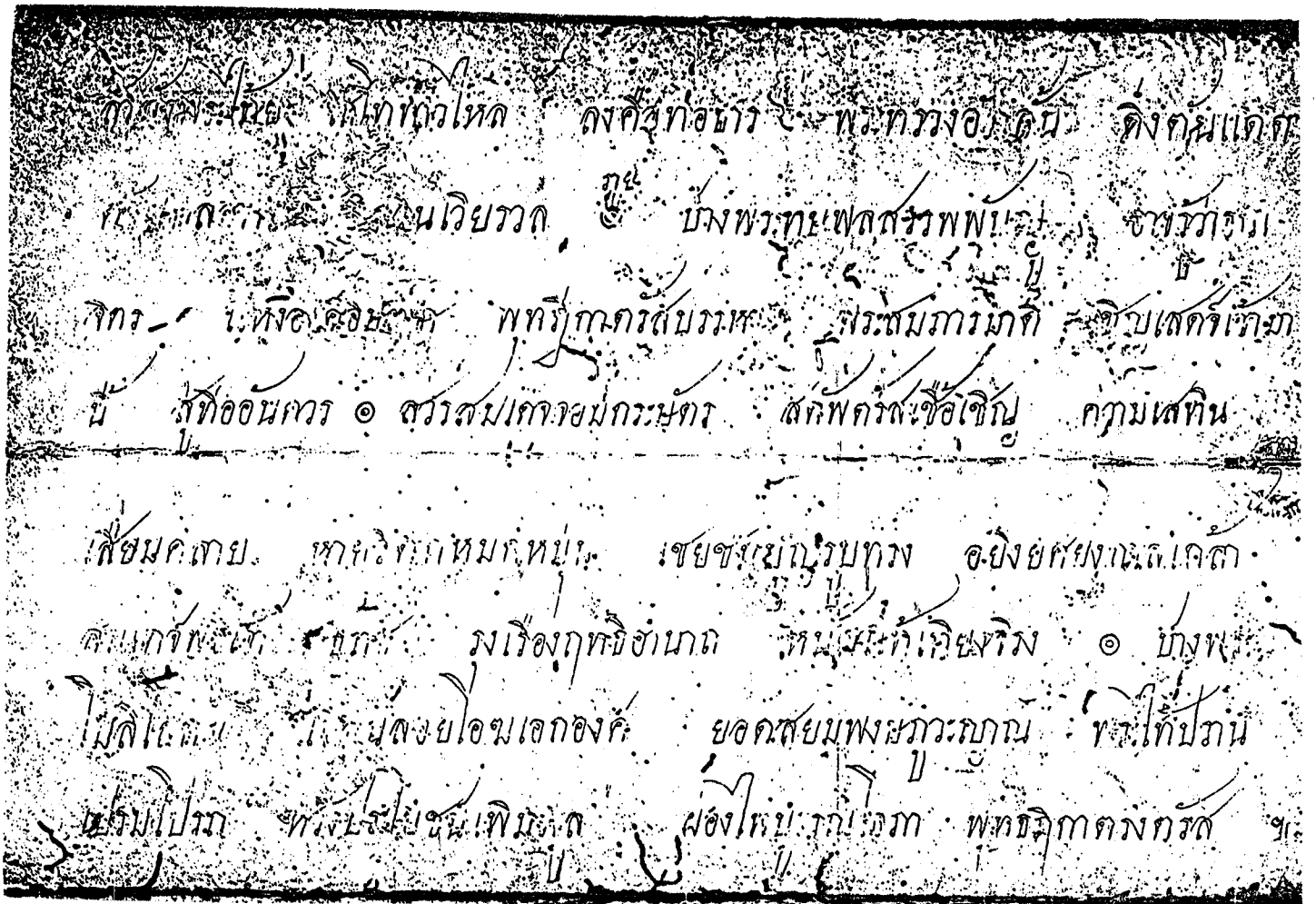


ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ตัวอย่างต้นฉบับกลอนสวดมหาชัมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗
และการปริวรรต



ภาพที่ ๗ ภาพตัวอย่างต้นฉบับวรรณกรรมกลอนสวดมหาสมณูปติสูตร เลขที่ ๔๓๗

วิธีการปริวรรตอักษรไทยต้นฉบับกลอนสวด

ต้นฉบับเอกสารตัวเขียนวรรณกรรมกลอนสวดเรื่อง มหาหมกฏติสูตร เลขที่ ๔๓๗ บันทึกด้วยอักษรไทย ภาษาไทยโบราณ แม้จะมีสัณฐานตัวอักษรใกล้เคียงกับอักษรตัวเขียนในปัจจุบัน แต่มีอักษรวิธีแตกต่างกับปัจจุบันมาก โดยเฉพาะไม่นิยมใส่วรรณยุกต์ หรือใส่วรรณยุกต์ไม่ตรงกับอักษรวิธีปัจจุบัน และการใช้ตัวสะกดการันต์มักจะเขียนตามเสียงพูด ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ปริวรรตต้นฉบับมาเป็นอักษรวิธีไทยปัจจุบัน โดยจะใช้วิธีปริวรรตดังนี้

๑. ต้นฉบับตัวเขียนใช้อักษรวิธีแบบพื้นบ้าน หากถอดตามตัวสะกด จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจยากมาก ผู้วิจัยจึงถอดความออกมาเป็นอักษรวิธีไทยปัจจุบัน โดยใส่วรรณยุกต์และตัวสะกดการันต์ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน เช่น

มะณีมีคัมภัก	ถอดมาเป็น	มณีมีค่ามาก
สิบนิ้วประนมพน้อม	ถอดมาเป็น	สิบนิ้วประนมพน้อม
เบื่องบทพกัม	ถอดมาเป็น	เบื่องบาปกรรม

๒. วรรณยุกต์ในต้นฉบับตัวเขียน ใส่วรรณยุกต์เอกโทไม่ตรงกับเสียงอ่านปัจจุบัน บางครั้งก็ไม่นิยมใส่วรรณยุกต์ ผู้วิจัยจึงเติมวรรณยุกต์เพื่อให้อ่านได้เข้าใจ เช่น

ทามไม่หะ	ถอดมาเป็น	ห้ามโมหะ
ตั้งมุงมาต	ถอดมาเป็น	ตั้งมุงมาตร
อณนยบยุไปย	ถอดมาเป็น	อณนัยยุไป
ลักหลาย	ถอดมาเป็น	หลากหลาย

๓. หากคำที่เป็นภาษาท้องถิ่น ผู้วิจัยต้องการรักษาคำท้องถิ่นโบราณนั้นไว้ จึงได้ถอดตามตัวอักษร เช่น

เสกกระฉัตร	ถอดมาเป็น	เสกกระฉัตร (เศวตฉัตร)
กम्मหนาด	ถอดมาเป็น	กัมมนาท (กัมปนาท)
ตันทกาน	ถอดมาเป็น	ตันดาล (บันดาล)
กกกพน 	ถอดมาเป็น	กุกกพน (กุกกพนธ์)

๔. เครื่องหมายที่ใช้ประกอบการเขียน เช่น ฟันหนู (") ฝนทอง (') ในการปริวรรตจะไม่ใช้กำกับไว้ แต่จะเขียนให้อยู่ในรูปคำปัจจุบัน เช่น

ค่นบท 	ถอดมาเป็น	คุณบท
เส่ดง	ถอดมาเป็น	เสดง
ต้อ	ถอดมาเป็น	ต่อ
ช้อ	ถอดมาเป็น	ช้อ

๕. คำที่เขียนด้วยสระ ไ, ใ มี ย สะกด ในการถอดจะตัดตัว ย ออก เช่น

ไทรยตร 	ถอดมาเป็น	ไทรตรู
ไดย	ถอดมาเป็น	ได้
ไหญ	ถอดมาเป็น	ไน

๖. คำที่เขียนด้วยสระ อี มี ย สะกด ในการถอดจะตัดตัว ย เช่น

บริย	ถอดมาเป็น	บุรี
↓ ชฺยวี	ถอดมาเป็น	ชวี
↓ โยธย	ถอดมาเป็น	โยธี

๗. คำในต้นฉบับไม่ใช่เครื่องหมาย (ไม่ได้คู่) ผู้วิจัยจะเติมเครื่องหมายไม่ได้คู่ที่คำเหล่านั้น ตามอักขรวิธีปัจจุบัน เช่น

เห่น	ถอดเป็น	เห็น
เป่น	ถอดเป็น	เป็น

๘. ในต้นฉบับตัวเขียน หากมีคำศัพท์คำเดียวกัน แต่เขียนต่างกัน เช่น ชาว และ เซา, ช้าว และ เซ้า, ศัตรู และ ศตรู, วิษคร และ พิชคร, ยมบาล และ ยมพบาล ฯลฯ ผู้วิจัยจะถอดไปตามที่ปรากฏอยู่ในต้นฉบับแต่ละแห่ง จะไม่แก้ไขให้ตรงกันแต่อย่างใด

๙. ต้นฉบับตัวเขียน บางช่วงเขียนคำประพันธ์เรียงต่อกัน โดยใส่เครื่องหมายกำกับคำประพันธ์ไว้ เช่น ร่าย, ๑๕ (ชินวร ๑๕) ดังนั้นในการถอด จึงได้จัดคำประพันธ์ให้เป็นไปตามแบบแผนของฉันทลักษณ์

๑๐. หากมีคำที่ผู้วิจัยเห็นว่าเกิดจากความผิดพลาดในตอนคัดลอก ผู้วิจัยจะแก้ไขเพิ่มเติมคำนั้นให้อยู่ภายในเครื่องหมาย [] เช่น

ภิมสาร	ถอดเป็น	พิม[พิ]สาร
สรเคลื่อนโคลงคลอน	ถอดเป็น	สุ[เม]รเคลื่อนโคลงคลอน

๑๑. หากผู้วิจัยต้องการที่จะอธิบายความเพิ่มเติมไปจากต้นฉบับ ผู้วิจัยจะทำเชิงอรรถไว้ด้านล่าง

ภาคผนวก ข

ต้นฉบับกลอนสวดมหาชฎาประดิษฐ์ เลขที่ ๔๓๗
ที่ปริวรรตจากอักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เป็นอักษรวิธีไทยปัจจุบัน

มหาชมภูบติสูตร เลขที่ ๔๓๗

หน้าต้นมหาชมภูบติสูตรท่านเอย

มะ ณีมีค่ามาก	ควรเมือง
หา ยากฤาประเทือง	เทียบไซร์
ชม ระเบิดรุ่งเรือง	โลกเลิศ ท่านเอย
ภู สดับบาลีได้	ลามเที่ยงทางสวรรค์

คุณบท⁸⁶

สิบนิ้วประนมโน้ม	ค้อมศิโรราบ ⁸⁷	กราบบาทหงส์ ⁸⁸	องค์พุทธคุณ
บุญราศี ⁸⁹	ฤทธิ์รังสี ⁹⁰	ปิ่นพิภพ	สบสกล
มณฑิรา ⁹¹	ผ่านดิเรก	เฉกฉวัด	ฉัตรโลกธาตุ ⁹²
ราชบริวงศ์	พงศ์พุทธภูมิ	พุ่มพยายาม	งามวิริยะ
ละโลกหลง	องค์อรหัต	ตรัสรู้ธรรม	ล้ำทศทิศ ⁹³
ฤทธิ์ระบือ	ฤาภปลา ⁹⁴	กล้าเหลือแก้ว	แผ้วพิภพ
จบบาดาล	ราญลดราคา ⁹⁵	บากบ่วงสาม	ห้ามโมหะ ⁹⁶
ละโมหันธ์ ⁹⁷	บันโทโส	โมหะจิต	ลิดโลกลาม

⁸⁶ คุณบท = กลบทโบราณชนิดหนึ่ง

⁸⁷ ศิโรราบ = กราบกราน ยอมอ่อนน้อม

⁸⁸ บาทหงส์ = ละอองเท้า

⁸⁹ บุญราศี = บุญราศี + อิทธิ หมายถึง อำนาจที่เกิดจากการประกอบบุญบารมี

⁹⁰ รังสี (บาลีท้องถิ่น) = รังสี

⁹¹ มณฑิรา = มณฑิร, มณฑิร

⁹² โลกธาตุ = แผ่นดิน

⁹³ ทศทิศ = ทิศทั้ง ๑๐ คือ ทิศเบื้องขวาง ๔ เบื้องบน ๑ เบื้องล่าง ๑

⁹⁴ ฤาปลา = กัลป์ หมายถึง กัลปาวสาน

⁹⁵ ราคา = ราคา

⁹⁶ โมหะ = ความหลง ความเขลา ความโง่

⁹⁷ โมหันธ์ = ความมีตมด้วยความหลง

ปราบบกิเลส	เหตุละลาย	หายละลม	สมประสิทธิ์
ฤทธิเกรียง ⁹⁸	เวียงบริเวศม์ ⁹⁹	เขตบริวงส์ ¹⁰⁰	ทรงธรรมมัง
ตั้งมุ่งมาตร	อาจหมายมั่น	ผันผาดแผ้ว	แล้ววังรอบ
ลอบหลบหลีก	ปลีกปลดเปลื้อง	เบี่ยงบาปกรรม	นำฝูงสัตว์
มัตนรชน ¹⁰¹	จนอินทร์พรหม	ยมราชา ¹⁰²	เทวราชินทร์ ¹⁰³
สิ้นเสร็จสุด	ครุฑนาคา	พาคณธรรพ	รับนรชาติ
ผาดด้วยฤทธิ	อิทธิราวุธ ¹⁰⁴	ยุद्धด้วยเวช	เดชแสดง
แผลงด้วยชาญ	ผลาญด้วยเชิง	เถลิงด้วยกำลัง	พังด้วยพุทธภาพ
ปราบบด้วยพุทธจักร	หักสสารพัดเหตุ	เดชใหญ่หลวง	หน่วงน้ำวสัตว์
ลัดบริวงส์	ส่งสิ้นทุกข์	สุขสำเร็จ	เสร็จนิฤพาน
พ้นจากชาติกัณดาร	สะดวงโดยปรารถนา		

๒๔

○ ข้าพเจ้าขุนสุวรรณ	สารวัตหวังอัญ	ชูลีมัสการี ¹⁰⁵	
แทบบาทสมเด็จ	พระมหากุณา	หนึ่งพระธรรมสา	วกสงฆ์ทรงไตร
○ พระบิดุมารดร	พระอาจารย์สอน	ศิลปศาสตร์ ¹⁰⁶ พุทธไสย	
โสฬสมหา	อุกามา ¹⁰⁷ ทั่วไท	อินศรเจ้าใน	พิภพขมพู

98 เกรียง (ตัดคำ) = เกรียงไกร

99 บริเวศม์ = ที่อยู่

100 บริวงส์ = เหล่ากอ ตระกูล

101 นรชน = มนุษย์

102 ยมราชา (บาลีท้องถิ่น) = ยมราช

103 เทวราชินทร์ = เทวราช + อินทร์ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์และแผ่นดิน

104 อิทธิราวุธ (ปาก) = อิทธิยาวุธ (อิทธิ + อาวุธ) หมายถึง อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากการใช้อาวุธ

105 มัสการี (ตัดคำ) = นมัสการ

106 ศิลปศาสตร์ (โบ) = ตำราว่าด้วยวิชาความรู้เกี่ยวกับฝีมืออยู่หลายประการ เช่น การคำนวณเลขผานาที่

ตำราเพลงศร

107 อุกามา (ตัดคำ) = อุกามาพจร, อุกามาจร

○ มหาจุลจักรพงษ์	หนึ่งจอมราชวงศ์	สืบเสกกระฉัตร ¹⁰⁸ ชู	
ขอคารวะคุณ	ทั่วโลกไตรตรู	เชิญปรานีดู	ดลขันธสันดาน
○ ข้าพเจ้าจงได้	ปรีชานิสัย	พุทธโฆษาจารย์	
ขอดำเนินบท	พระพุทธรักษา	ซึ่งโปรดประทาน	ไว้ทางมรรคผล
○ โดยวาระบาลี	ชมภูบดี	ผ่านภพมณฑล	
ปัญจันคเรศ	วิเศษโสภณ	โกศาทาน	เหลือล้ำรำพัน
○ วันหนึ่งจอมราช	แต่งองค์โอภาส	ผ่องเพียงสุริย์ฉัน	
สอดฉลองบาท ¹⁰⁹ แก้ว	มณีพรายพรรณ	ทรงพระแสงอัน	ฤทธิไกรชัยชาญ
○ เสรีจแล้วลอยองค์	โดยอัมพรหงส์	ระเห็จเหี่ยมหาญ	
เพื่อจะประเวศน์	เขตภูมิบาล	หฤทัยเปรมปราน	ปราโมทย์ยินดี
○ บัดดลโดยรอบ	นครเขตขอบ	ร้อยเอ็ดกรุงศรี	
แล้วปายพระพักตร์	จรคี่ธานี	เหลือบเห็นบุรี	ราชคฤห์งามครัน
○ เสด็จยืนยอดปรางค์	ทรงดำริทาง	พระทัยเด็ดฉันท	
น้อยหรือเมืองนี้	ท่วงทีจักรวรรค์	ไม่จรเคียมคัล ¹¹⁰	แก่เราหลากลาน
○ จุลจักรพรรดิทรง	พิโรธโดยองค์	อิจฉาเชิงหาญ	
ยอ ¹¹¹ บาทกระที่บ	โถมถีบทะยาน	ยอดปรางค์ผู้ผ่าน	ภูมิพระไสดา
○ เดชศีลคุณ	เทพช่วยการุณย์	ค้าชูรักษา	
บันดาลยอดปรางค์	เป็นโลหะปรา	กฏทิมบาทา	ท้าวโลหิตไหล
○ ยิ่งทรงพิโรธ	เงื่อขรรค์คมไสด	จะ ¹¹² ยอดปรางค์ชัย	
พระขรรค์คมพับ	อ่อนยับยู่ไป	น้อยน้ำพระทัย	ท้าวทรงจินดา
○ กลับสู่นคร	จะใช้วิษศร ¹¹³	ร้อยกรรณพญา ¹¹⁴	

¹⁰⁸ เสกกระฉัตร (ปาก) = เสวตฉัตร

¹⁰⁹ ฉลองบาท = ฉลองพระบาท

¹¹⁰ เคียมคัล = ไหว้, คำนับ

¹¹¹ ยอ (ถีน) = ยก

¹¹² จะ (ปาก) = ฟันลงไป

¹¹³ วิษศร = พิษศร

¹¹⁴ พญา (โบ) = พระยา

เจ้าปรางค์นี้ผู้	ที่เฝ้าอาตมา	นั่นแลจึงสา	สมใจเจ้าปรางค์
○ ดำริ ¹¹⁵ พันปี	ชมภูบดี	รีบเสด็จสู่ปรางค์	
นภาลัยลุ	นครปัญจางค์	เสด็จสู่สำออง	ราชอาณาจักรขององค์
○ พลงามีสุนทร	ตรัสเรียกวิษคร	มาสมประสงค์	
สถิตเหนือฝา	พระหัตถ์จักรพงศ์	ตรัสสั่งศรทรง	ด้วยพลันทันที
○ ท่านจงรีบจร	สู่มหานคร	ราชคฤห์กรุงศรี	
ร้อยกรรณพญา	ผู้เจ้าธานี	พามาซูลี	เฝ้าเราเร็วไว

ร้อย

○ ปางวิษครไกรเกรียงกล้า ฤทธิรเวาเรื่องชาญ รับโองการแก่นท้าว รู้เรื่องราวเร็วรอบ
หาความชอบไซโย โดยมโนท้าวถวิล จอมจักรพินทร¹¹⁶สั่งแล้ว วิษครแก้วคลาดลาน
จากแล่ง¹¹⁷ กรานกรบาท ท้าวประกาศกอบพร ฝ่ายวิษครศักดิ์สิทธิ์ ทรงมहिทธิ¹¹⁸
หาญห้าว ท้าวให้ท้าวย่อขยายต ออกนามบาทพิตร ต่างระอิด¹¹⁹เกล้าอ่อน ร้อยนครเคียม
คัลถวายสุวรรณมาเลศ¹²⁰ เฝ้าอิศเรศ¹²¹บุญเรือง เป็นนิത്യเนื่องไม่ขาด ท้าวได้อาจทะนงองค์
ใช้ศรทรงสิทธิศักดิ์ จรโหมหักหาญหึก โดยพิลึกเหลือปอง ร้อยกรรณขององค์ษัตริย์
โดยรีบรัดเร็วเข้า สูที่เฝ้าคม¹²²คัล¹²³ เวลานั้นต้องการ องค์พิม[พิ]สวารโสดา วิษครรับสั่ง
คลา โดยคล่องว่องไว

๑๖

○ ปางนั้นศรฤทธิไกรเกรียงไกร รับโองการให้
ธิดาผู้เรื่องศักดิ์ดา

¹¹⁵ ดำริ (โบ) = ดำริ

¹¹⁶ จักรพินทร (ปาก) = จักรพาฬ

¹¹⁷ แล่ง = รังกระสุน ที่เก็บลูกกระสุนดินดำหรือลูกศร

¹¹⁸ มहिทธิ = มีฤทธิ์มาก

¹¹⁹ ระอิด (ตัดคำ) = ระอิดระอา หมายถึง เหนื่อยหน่าย หรือหมดกำลังใจ

¹²⁰ มาเลศ (บาลีท้องถิ่น) = มาลัย

¹²¹ อิศเรศ (บาลีท้องถิ่น) = อิศร

¹²² คม (เขมร) = กัม, คำนับ, ไหว้

¹²³ คัล (เขมร) = เฝ้า

○ จากหัตถ์จอมจักรราชา	เลื่อนลอยอาตมา
สู่เมฆเป็นหมอกมัวบน	
○ อากาศพิลึกดำกมล	ก็กก้องกาหล ¹²⁴
เวหาส ¹²⁵ หวาดวังเวง	
○ ทรงศัพทล้าเนียงครึกเครง ¹²⁶	แจ้จ้งทั่วกรุงเกรง
ศักदानุภาพภพไหว	
○ ออกความว่ากูเรื่องซัย	ทแก้้ว ¹²⁷ ท่านไท้
ธิราชท้าวชมภู	
○ บัดนี้จะมาร้อยหู	เจ้าเมืองไปสู่
ที่เฝ้าพระเจ้าจุลจอม	
○ ฉันทไฉนไม่ยินยอม	ขึ้นแข็งเมืองมอม
ก็คงจะม้วยไหม้คือ	
○ คุกคามคำรณฮืดฮือ	ก้องอากาศภา ¹²⁸
พิลึกตลอดเหล่าดิน	
○ ปางองค์พิม[พิ]สารภูมินทร์	ทุกขโหมนัสถวิล
วิตกตะลึงแลลาน	
○ เกรงภัยพิษครสังหาร	รีบจากราชฐาน
สู่เวฟุ้วันนาราม	
○ กราบแทบพุทธบาททุกความ	บัดนี้ภัยลาม
มาล้างกระหม่อมมลั้วมรณ	
○ พระเดชช่วยชูชีวร ¹²⁹	ทูลพลางขอร
เหนือเศียรเศศกราบกราน	

¹²⁴ กาหล (ปาก) = โกลาหล

¹²⁵ เวหาส = พ้า อากาศ

¹²⁶ ครึกเครง (ปาก) = ครื้นเครง

¹²⁷ ทแก้้ว = ผู้กล้า ทหาร

¹²⁸ ภา (โบ) = ลือ

¹²⁹ ชีวร (บาลีท้องถิ่น) = ชีวิต

○ สมเด็จพระจอมโลกเลิศญาณ มหาบพิตรฟิ่งฟิ่ง	แย้มโษษฐ์บริหาร
○ จะช่วยปิดป้องภัยยัง จงสุขเขษม ¹³¹ สมปอง	อย่าโทมนัสสัง ¹³⁰
○ ฝ่ายพิษครผันผยของ เที่ยวคั่นทุกห้องหอนงค์	เข้าสู่ปรารงค์ทอง
○ ไม่เห็นท้าวผู้ดำรง พิโรธจรัสฤทธิ์	วิษครทรง
○ ทำลายหน้ามุขปรารงค์ศรี ลอยขึ้นอุคโษษ ¹³² คุกคาม	เสร็จแล้ววีรบัติ
○ อึกทีกั้วหล้าลวณลาม เฉพาพะพระพักตร์มณฑล	ดล ¹³³ เวฬุวันนาราม
○ สมเด็จพระจอมโลกเล็งยล แต่พิม[พิ]สารสมญา	แย้มพจน์นุสนธิ ¹³⁴
○ โนนแนค้ตฺรูตรงมา คตนี้จะช่วยชูชนม์	นั้กงาน ¹³⁵ ตถา
○ ตรัสพลางบันดาลโดยกล ณรงค์ต่อฤทธิวิษคร	เป็นพุทธจักรรณ
○ รบสู้อยู่บนอัมพร ด้วยฤทธิหวาดหวั่นไหว	พุทธจักรใจมรอน

130 โทมนัสสัง (บาลีท่องถิ่น) = โทมนัส

131 เขษม (ปาก) = เกษม

132 อุคโษษ (ปาก) = อุโษษ

133 ดล = ถึง

134 นุสนธิ (ตัดคำ) = อนุสนธิ

135 นั้กงาน (ตัดคำ) = พนั้กงาน

○ ต่างตีต่างมีเกรียงไกร	ต่างยุทธ์ชิงชัย
ต่างอวดต่างอาจต่างหาญ	
○ ต่างตีต่างต่อต้านทาน	ต่างยุทธ์นากการ
ต่างแก้ต่างเกี่ยวต่างกล	
○ ต่างคล้องต่างว่องไวรณ ¹³⁶	ต่างตนต่อตน
เข้าทนต์ปะทะรัน ¹³⁷ ท่า	
○ ต่างก๊กต่างก้องกำยำ	ต่างวิจารณ์ ¹³⁸
ห่อนนีกษยาดหวาดไหว	
○ วิษุศรอ่อนอัปราชัย	พุทธจักรฤทธิไกร
ก็ไล่ประหารราญรา ¹³⁹	
○ วิษุศรจรแหวกพระมหา	ปัตพี ¹⁴⁰ คงคา
แลพุทธจักรจรตาม	
○ ประหารราญรอนลุยลाम	ศรทำวเข็ดขาม
สู่เขาลำเนาเนินไพร	
○ พุทธจักรตามตีต้อยไป	ลวงเขตกรุงไทร ¹⁴¹
ปัญญาลราชบุรี	
○ วิษุศรเข้าสู่ปรางค์ศรี	ทราบบจุลจักรมี
พระทรวงเธอเศรำเสียวแสง	
○ ไฉนฤทธิวิษุศรเรียงแรง	ทรงภาพกำแหง
ทุกครั้งไม่ย่อท้อใคร	
○ คราวนี้ที่อัปราชัย	ท้าวทุกข์พระทัย
พลางโทมนัสนึกศวง ¹⁴²	

136 รณ (ตัดคำ) = รณรงค์

137 รัน (โบ) = ตี

138 วิจรณำ (บาลีท้องถิ่น) = วิจารณ

139 รา (ตัดคำ) = ราวี

140 ปัตพี (ปาก) = ปถพี

141 กรุงไทร (ปาก) = กรุงไกร

142 ศวง (ตัดคำ) = พิศวง

○ ยังฉลองบาทแก้วเรื่องณรงค์	ควรที่จะส่ง
ไปมัดเอาท้าวเจ้าปรางค์	
○ มาปลงเปลื้องชีพวยวาง	ทรงตำริพลาง
โองการกำชับบัลลัง	
○ ดูราฉลองบาทอัน	ทรงเดชมหันต์
นุภาพ ¹⁴³ ล้ำเหลือปอง	
○ คราวนี้ท่านอาสาหลง	จับตัวผู้ครอง
เมืองราชคฤห์นั้นมา	
○ สู่นักนี้เราเร็วรา	โดยฤทธิ์ศักดิ์
นุภาพท่านเร่งทำ	
○ ฉลองบาทบังคมรับคำ	แก่ง ¹⁴⁴ แผลงฤทธิ์กัม
มณฑ ¹⁴⁵ สนั่นธรณี	
○ เป็นรูปนาคสองเรื่องศรี	ทรงศักดิ์
แสดงซึ่งพิษเพียงเพลิง	
○ โพลงพลุ่รุ่งโรจน์แรงเริง	ท้วนมดล ¹⁴⁶ เถลิง
พิลึกบันลือโลกา	
○ บัดลราชคฤห์มหา	นครสู่ปรา
สงศ์ ¹⁴⁷ เพื่อจะจับจอมกรุง	
○ แม้นพบท้าวผู้บำรุง	หมายใจจับจุง ¹⁴⁸
ไปสู่ที่เฝ้าเจ้านาย	
○ คั้นทั่วทุกห้องท้าวหาย	สองนาคทำลาย
บัลลังก์ที่เลิศแหลกลง	

143 นุภาพ (ตัดคำ) = อานุภาพ

144 แก่ง (โบ) = ตั้งใจ เช่น งามดั่งแก่ง

145 กัมมณฑ (ปาก) = กัมปนาท หมายถึง เสียงบันลือ เสียงหวั่นไหวทั่วไป

146 มดล = พันฟ้า

147 ปราสงศ์ = ประสงค์

148 จุง = จุง

○ ไว้เป็นกำหนดตราตรง	กิตติสีบวงศ์
ขัตติยเรศ ¹⁴⁹ ราวนาน	
○ แล้วเลื้อยลอยเล็กฟุ้งพาน	กีก้องอาการ
ประกาศว่าเราฤทธิ	
○ จะจับทำวเจ้ากรุงศรี	ราชคฤห์ธานี
ไปสู่นครปัญจาล์	
○ ถวายจอมจุลจักรราชา	เจ้าของอาตมา
จงได้ไม่ไว้ชีวี	

รำย

○ ปางภูมิพิม[พิ]สาร ทราบอาการกีก้อง สะเทือนห้องธรณิ¹⁵⁰ ทวีวิวิธภูภาค
ทำวไม่อาจทานทน ปีมชีพชนม์วายวาง ทวีสรวิรางคาพยพ¹⁵¹ ชบพระพักตร์ภูวนาท
แทบเบื่องบาทยุคล โดยเหลือทนประหังจิต กรชูลิต¹⁵²นิ่งแน พระฤดีแดดาลสยด
หมดทุกเส้นโลมชาติ เสโทมลาด¹⁵³ลูมองค์ เหลือตำรงวรรูป เศร้าศรีชูปผิวเผือด
โลหิตเหือดหายสูญ พลังกราบทูลธูลีบาท ขอพระศาสดาโลก โปรดอนุไซคชุนม
กระหม่อมทนเหลือแล้ว ขอพระบรมจอมเกศแก้ว กรุณาปราณี

๑๖

○ ปางองค์จอมโลกโมลี	แย้มโอษฐ์โปรดมี
พระพุทธรูปการ	
○ ตรัสปลอบระโบม ¹⁵⁴ บรรหาร	ว่าพระสมภาร
บพิตรอย่าฟุ้งกริ่งเกรง	
○ นั้กงานพระตถาคตเอง	เสียงอันครึกเครง
คือพวกศัตรูตรงตาม	

149 ขัตติยเรศ (บาลีท้องถิ่น) = ขัตติยราช

150 ธรณิ (ปาก) = ธรณิน

151 สรวิรางคาพยพ = สรวิ + องค + อวยว หมายถึง ร่างกาย

152 ชูลิต (บาลีท้องถิ่น) = ชูลี

153 มลาด (ปาก) = ลาด โดยเทียบเคียง มล้าง = ล้าง หรือ มลาก (โบ) = ลาก หมายถึง มากดี

154 ระโบม = ตระโบม คือ โลมเกล้า กระโบมก็ว่า

- ตรีศพลางบันดาลโดยงาม เป็นครุฑทรงนาม
มีเศียรกำหนดนับพัน
- มีปีกแสนหนึ่งคมสัน ส่งสำเนียงอัน
พิลึกสะเทือนธรณิน
- ว่าตัวเราราชปักษิน จะจับนาคินทร์
ทั้งสองเป็นภักษาหาร
- ว่าพลางทางทำอาการ กางปีกทะยาน
ขยิก¹⁵⁵ จะจับนาคินทร์

ร่าย

○ สองนาคผินผืนทะเลถึง พังพานฝั่งแผ่คลุม พนพิชกลุ้มเกลื่อนกลอก ดูจเมฆหมอกมัวบด
ยกขนด¹⁵⁶พัดฟาด ฝ่ายครุฑราชแรงเรียว โฉบฉาบเฉี่ยวชิงชัย สองนาคไกรเกรียงกล้า
ต่อรบราเร็วแรง ครุฑชั้นแข็งจะคาบเคี้ยว สองนาคเลี้ยงหลบหลีก ครุฑกางปีกปกป้อง
คล่องต่อคล่องแคล้วคลาด บนอากาศมัวมืด วายุฮึดหอบฮือ ฟาดินคือจะแหดกลม
เมฆหมอกกลมกลุ้มเกลื่อน สุ[เม]รุเคลื่อนโคลงคลอน เอนเอียงอ่อนโยนโยก วายุโอบ
ระบายบน พิรุณหล่นโรยร่วง ทิศทั้งปวงปานป้อม ฟาดคะนองนี้สนั่น คงคาลั่นเป็นละลอก
สมุทรกลอกเกลื่อนคลื่น เสียงตุมตืนตีฟึง ผุ่งมัจจะมังกรเต่าปลา ต่างเวหนานี้พล่าน
สัตว์หิมพานต์แล่น¹⁵⁷ พวย¹⁵⁸ สูชอกห้วยละหานเขา ฝ่ายฝูงเหล่ามนุษย์ชาติ ต่างห้วนหวาด
วายุวุ่น เกรงกลัวจุลจุล¹⁵⁹ ต่างชุกชนซ่อนตัว อารามกลัวมรณภัย ต่างตกใจขณะนั้น
จะรำพันพันคิด โดยครุฑฤทธิ์รุกราน นาคไม่ต้านต่อทน พลังวีรบนนี้จร สุนครเจ้านาย
จุลจักรฟายฟุ้งทเวษ หวังชัยยศ¹⁶⁰ กลับปรา¹⁶¹ ดังพระพาหาขาดหาย จากกรกายเปลื้อง
เปล้า สมเด็จพระอมฤตริย์เศรัว กระสันพันทวิ

๑๑

¹⁵⁵ ขยิก = เร็ว ๆ ถี่ ๆ ยิก ก็ว่า

¹⁵⁶ ขนด = โคนหางงู

¹⁵⁷ แล่น (โบ) = วิ่ง

¹⁵⁸ พวย = ไปโดยเร็ว

¹⁵⁹ จุลจุล (ปาก) = จลาจล หมายถึง ความวุ่นวายในบ้านเมือง ความปั่นป่วนในบ้านเมือง

¹⁶⁰ ชัยยศ (บาลีท้องถิ่น) = ชัย

¹⁶¹ ปรา (ตัดคำ) = ปราชัย

○ ปางนั้นจึงสมเด็จ
 สำนัญพระทัยมี
 ○ ทรงอาวัชนา¹⁶²
 ทราบสิ้นกระแสน์ใน
 ○ แจ้งแล้วว่าสมเด็จ
 บดีราชราชู
 ○ ชาตินี้เป็นที่สุด
 ควรแล้วจะโปรดปราน
 ○ อาวัชณะโดย
 พุทธานุกาพดล
 ○ จอมดาวดั่งส์ทราบ
 ตรัสมีประสงค์หา
 ○ ดลเวฟุวันเข้า
 เทบบาทพระทรงญาณ
 ○ ปางนั้นพระผู้ทรง
 เยี่ยมเยี่ยมพระโอบุษฐ์มี
 ○ ดูกรบพิตร
 แปลงตนเป็นทูตา¹⁶⁵
 ○ ยังทำวชมภูราช
 คุณคามเอางค์ให้
 ○ องค์อัมรินทร์ทราบ
 โดยทรงมหากกร

พุทธคุณวาศี
 เมตตาสัตว์สพสมัย
 ทิวพื้นภพตรีไตร
 พุทธภูมิศัพท์ัญญ
 จอมกษัตริย์ทำวชมภู
 ประชุมชอบมาช้านาน
 ปฏิสัมภิทาญาณ¹⁶³
 ปราณี้ทำวให้ถึงผล
 สะดวกทราบพระญาณยล
 สมเด็จอัมรินทร์¹⁶⁴
 ว่าสมเด็จพระกรรณา
 รีบระเห็จจากวิมาน
 ชูลีกรนมัสการ
 โดยนิยมยินดี
 ประเสริฐบุญวาศี
 พจนพุทธฎีกา
 สมภารเจ้าจงอาสา
 จำทูลราชสารไป
 ถิบดีนทร์ด้วยเร็วไว
 มาสู่พระเวฟุวัน
 กระแสพุทธจักรรงค์
 รุณา¹⁶⁶ทำวทิวฐิมี่

162 อาวัชนา (ตัดคำ) = อาวัชนากกร หมายถึง ความรำพึง การรำลึก

163 ปฏิสัมภิทา = ความแตกฉาน ปัญญาอันแตกฉาน มี ๔ อย่าง คือ อรรถปฏิสัมภิทา ธรรมปฏิสัมภิทา นิรุติปฏิสัมภิทา ปฏิภาณปฏิสัมภิทา

164 อัมรินทร์ (ปาก) = อมรินทร์

165 ทูตา = ทูต

166 กรรณา (ปาก) = กรรณา

○ พยศเธอแรงร้าย	ทุจริตเพ็ญรวาวี
โดยทรงพระปราณี	จะให้ละมานะลง
○ แล้วจะไปรดประทาน	พุกโธวาระประสงค์
ให้ทำวชมภูตรง	วิถีโลกอุดรทาง
○ ตำริสำเร้จรับ	พระบัณฑูร ¹⁶⁷ แล้วลาพลาง
จากเวฬุวันวาง	ประเวศน์วิวายเวหามา

ร้าย

○ พलगสำแดงแปลงรูปา¹⁶⁸ จากอัมราเรื่องภพ เป็นมาณพแน่นน้อย รัศมีพร้อยพรายแพรว อารมณ์แก้วพริ้งเพริศ เครื่องทิพย์เลิศหลายหลาก หากบันดาลเดี่ยวดล รัตนไพชน¹⁶⁹ ราชี¹⁷⁰ สถิตที่ประทับนั่ง เหนือบัลลังก์ลอยองค์ ตรงบัญญัติชัยยศ ฝ่ายอัมเรศเรื่องญาณ เทวบรรหารโดยอาจ ว่าดูร¹⁷¹ บาทบพิตร ไฉนจิตจึงทูลี ห่อนตรองตริตริกเหตุ หลงเชื่อเดช คักดา ไม่เกรงฝ่าละอองบาท ของจอมราชปิ่นเกล้า สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช เรื่อง อำนาจ

ในภพ อันเลิศลบลภพสาม ภาพระนามท้วน้อม สมเด็จพระจอมมงกุฎ ประกอบบุญดิธรรมเที่ยง ห่อนหลักเลี้ยงล้วนตรง ทรงพระคุณวิชาชาญ ทุกสิ่งการสมการ พระอาการกิจประกอบ พระคุณรอบจักร(วาลา) พระกรุณาทั่วสัตว์ ผ่านสมบัติอริยธรรม นครล้ำทุกหมด ทรงพระยศยิ่งใหญ่ มีพระทัยเจาะจง สมเด็จพระองค์เยี่ยมพระโอบุษฐ์ ตรัสไปรอยโปรดเป็รื่อง ปราด ใช้ข้าบาทจำทูล โดยเค้ามูลคดี ต้องตามที่พระราชสาร ขอเชิญเสด็จพระสมภาร เฝ้าองค์ทรงธรรม

๒๘

○ ปางนั้นพระองค์	ทำวชมภูทรง	ทราบบกิจจาอัน	
ทอดทัศนายล	มาณพงามครัน	รัศมีสีสัน	ประเสริฐสุสากล
○ ตำริจักรพรรดิ	พलगบัญญัติรัส	ว่าเจ้าเลิศคน	

¹⁶⁷ บัณฑูร = คำสั่ง

¹⁶⁸ รูปา = รูป

¹⁶⁹ ไพชน (ปาก) = ไพชยนต์

¹⁷⁰ ราชี (บาลีท้องถิ่น) = ราช

¹⁷¹ ดูร (ปาก) = ดูรา

เป็นราชทูตทำ	กล่าวกล้าโดยตน	ไม่รู้อนุสนธิ	ซึ่งราชทูต
○ ตัวจำทูลสาร	มาดลสถาน	เราจักรราชา	
ควรที่ถวายเป็น	บังคมอาตมา	แล้วอ่านสารตรา	จึงถูกทางความ
○ นี้นายองอาจ	อวดว่าเป็นราช	ชทูตไม่ขาม ¹⁷²	
ตัวเรย์อมเอก	กราชภานาม	นายมาคูกคาม	ดังนี้มีควร
○ องค์อัมรินทร์	ตอบพจนวาทิน ¹⁷³	เสนาน้ำนวล	
เกล้ากระหม่อมได้	เล่าเรียนสืบสวน	ทราบแบบกระบวน	ราชทูตเสนา
○ แม้นองค์เอกกรุง	เกล้ากระหม่อมคอง ¹⁷⁴	จักไหววันทา	
นี่องค์เป็นแต่	ประเทศราชา	ไม่ควรที่ช้า	พระบาทบังคม

ร้าย

○ ปางบรมราชสดับ พจนศัพท์สิ้นข้อ รอพระทัยทำวกลั้น ดวงแดดันโดยคำ ราชทูตทำ
อาการ องอาจจ้านเหลือใจ ร้อยเอ็ดไกรกรุงเกรง เยง¹⁷⁵ระย่อ¹⁷⁶ขยาด ลุอำนาจน้อม
เกล้า

พร้อมเพี้ยมเฝ้า¹⁷⁷ อยู่สิ้น ห่อนหมายหมิ่นอาตมา ทูตเสนาอาจนัก หัวหาญหักบังเหตุ
ห่อนเกรงเดชเดโช เราอิศโร¹⁷⁸เรื่องภาพ ปรามปราบราบร้อยเอ็ด ตำริเสร็จสุดกั้น
พระทรวงตันดาล¹⁷⁹ไกรธ ทรงพิโรธรุนแรง¹⁸⁰ กุมพระแสงทรงยื่น กระที่บพื้นบัลลังก์
กีก้องหวั่นหวาดไหว พระฤทัยคลุ้มคลั่ง โองการสั่งวิษศร จงรีบจรเร็วรัต มัดผู้ราชทูต
เข้า นำมาสู่ที่เฝ้า บัดนี้อย่านาน

○ วิษศรกรานกราบลา ทำศักดาแผลงเดช ฝ่ายอัมเรศเรื่องศักดิ์ นิฤมิต¹⁸¹จักรเทวราช

¹⁷² ขาม = คร้าม, เกรง

173 วาทิน (บาลีท้องถิ่น) = วาที

¹⁷⁴ คอง (โบ) = คง

¹⁷⁵ เยง = กลัว, เกรง ยำเยง

¹⁷⁶ ระย่อ = ท้อ, ไม่คิดสู้ หรือขาดกำลังใจเพราะกลัว

¹⁷⁷ เพี้ยมเฝ้า = เฝ้าโดยก้มหน้า

178 อิศโร (บาลีท้องถิ่น) = อิศร

¹⁷⁹ ตันดาล (ปาก) = บันดาล

180 รุมแรง (ปาก) = รุนแรง

¹⁸¹ นิฤมิต (ปาก) = นิรมิต

เรื่องอำนาจหนักแน่น นุภาพแผ่นพิภพไหว เป็นเปลวไฟไฉลาม ตามต่อยตีตอบโต้
 ด้วยเดชชาญเขียว ติดตามเลี้ยวไฉลอน ทรสุดทนต์านฤทธิ ด้วยเพลิงพิษแผดเผา ครอบค
 เจ้าจอมกษัตริย์ ธิบหนี่ลัดสู้แหล่ง พระทัยระแวงหวั่นหวาด หลากประหลาดครสิทธิ
 สุดสิ้นฤทธิหลักหลบ จักรมาณพน้ำเลศ ฤทธิประเสริฐสูงไสด เป็นเพลิงโชติเชียวชาญ
 ตามประหารสังฆรณ์ แสงเพลิงร้อนแผดเผา วิษครเราปราแท้ พระทัยแดดาลด้้น
 เสียวทรวงตันนาสา ดังพาหาขวาชาด น้าอนาถยิ่งนัก หนักพระทัยโถมนัส ยังเกือก¹⁸²
 รัตนมณี ควรจะตีต่อต้าน แยมโองการตรัสใช้ ท่านธิบไปรบรบ ออย่าย่อท้อท่วงที่
 เกือกมณีธิบสัง มิได้รั้งรออยู่ ธิบออกสู้รบจักร จักรโหมหักห้าวหาญ ตามล้างผลาญ
 ฉลองบาท ก็มีอาจต่อสู้ หนีเข้าสู่ท่านไท้ จักรเพลิงไฉลามลุก ทุกตำหนักเรือนหลวง
 สิ้นทั้งปวงไพโรจน์ เปลวปลาบโชติชัชวาล ประดุจลาญแหलगง กษัตริย์ทรงปรารภ
 ไยมาณพอาจนัก โหมหาญหักสรวัด ตรีภพวางตรัสถามมา ว่าดูราเจ้าถือสาร
 พระผู้ผ่านแผ่นฟ้า สมเด็จพระราชาธิราช ตรัสประภาษหาเรา ไฉนเจ้าอาจเอื้อม
 เลื่อมลุดลามลันเหลือ เพื่ออำเภอพาลเภท เผานิเวศน์วังด้วย ธิบหายม้วยทั้งนี้
 เห็นเป็นที่กำเกิน เราขอเชิญช่วยดับ เรงระงับเพลิงลาม แล้วจึงแถลงความ ทั้งปวงต่อไป

๑๖

- | | |
|--|--------------------------|
| ○ ปางสมเด็จพระองค์หัสันย์ ¹⁸³ | เทวบัญชาไซ |
| ซึ่งข้อคดีโดยการ | |
| ○ ดูราพระสมภารพาด | แม่นจะจรสถาน |
| สมเด็จพระเจ้าราชา | |
| ○ จะช่วยดับเพลิงให้ปรา | กฎอันตรธา ¹⁸⁴ |
| บัดนี้จึงได้โดยปอง | |
| ○ แม้นไม่จรเฝ้าฝ่าละออง | เพลิงอันประลอง |
| จะลามจะไหม้หมดเมือง | |
| ○ บัดทำวสดับดาลเคื่อง | แค้นนักในเรื่อง |
| จะต้องเคารพอภิวันท์ ¹⁸⁵ | |

¹⁸² เกือก (ปาก) = รongเท้า

¹⁸³ หัสันย์ (ตัดคำ) = สหัสันย์ หมายถึง พระอินทร์

¹⁸⁴ อันตรธา (ตัดคำ) = อันตรธาน หมายถึง หายไป

¹⁸⁵ อภิวันท์ (ปาก) = อภิวันท์

○ ขึ้นแข็งพระทัยตรัสพลัน	เราจะจรจัด ¹⁸⁶
ไปเฝ้าจงเจ้าดับไฟ	
○ ปางองค์อินทร์เจ้าตริงไตร	จึงบันดาลให้
เพลิงฤทธิ์ระงับดับสูญ	
○ แล้วเทวบัญชาทูต	เชิญเสด็จเยียรยัวร์ ¹⁸⁷
ไปเฝ้าบัดนี้ยาวนาน	
○ ปางองค์ชมพูผู้หาญ	ตรัสมีโองการ
ว่าเราจะไปไซ้เชิง	
○ เราเป็นจอมหล้าภฏาเริง	จรปราบปรามเปิง ¹⁸⁸
ทุกเขตนิคมเคี่ยมคัล	
○ ไม่เคยยกกรอภิวันท์	จะสงครามกัน
ก็ตามแต่แวรวรา	
○ ปางสมเด็จเจ้าตั้งสา	สดับบัญชา
ท่านทำวชมภูบดี	
○ มานะ[ทิวี่] ¹⁸⁹ เต็มที่	องค์ทำวโกสัย
สั่งทิพยจักรจับองค์	
○ ลากคร่าให้ทำวตกลง	จากบัลลังก์ตรง
มานอกนิเวศน์วังพลัน	
○ ทิพยจักรรับเทวรังสรรค์	รวบัดทรงธรรม
ถูกลากโดยภาพพาผิน	
○ ปางองค์ชมพูภูดินทร์	สุดฤทธิ์แรงถวิล
นิวัตนา ¹⁹⁰ จากวัง	
○ ทำวต้องเสวยทุกซ์ทมมั่ง ¹⁹¹	เต็มทนประทัง

¹⁸⁶ จรจัด (ปาก) = จรจรจัด หมายถึง เทียวไป

¹⁸⁷ เยียรยัวร์ = เเดิน

¹⁸⁸ เปิง = ยับเขิน, พัง, ทลาย

¹⁸⁹ ต้นฉบับบันทึกว่า ทะฐูระ

¹⁹⁰ นิวัตนา (ตัดคำ) = นิวัตน์, นิวัตนาการ หมายถึง กลับ

¹⁹¹ ทรมั่ง (ปาก) = ทรมาน

พระองค์ลำบากบอบครั้น	
○ สู้สู้สิ้นฤทธิ์แรงดัน	ด้วยทิพย์รังสรรค์
ศักดานุภาพเชี่ยวชาญ	
○ ทำวเธอได้ความอัศจรรย์	อายุพวกพลหาญ
ชาวเมืองทั้งปวงเหลือปอง	
○ สมเด็จพระอินทราตรอง	ตรัสปลอบประโลง
ประเล้าประโลมทำวไท	
○ เขิญเสด็จเร่งรีบเร็วไป	ปานนี้ภูวไนย
สมเด็จพระเจ้าราชา	
○ ธิราชร้อนหฤทัยปรา	รภเพื่อทัศนา
พระองค์เจ้ารีบจร	
○ ฝ่ายองค์ชมภูภุจร	ตรัสปลอบอ่อนวอน
ว่าเจ้ามาณพเสนี	
○ เอ็นดูทะเลาข้าที่	เวลาวันนี้
ขอผลัดอยู่จัดพวกพล	
○ พรั่งเข้าคงจะจรดล	โดยเร็วร้อนรน
จงรู้ถูกระเรื่องการ	
○ ตัวเจ้าราชทูตถือสาร	เมตตาเถิดวาน
รับผิดช่วยผ่อนเพลา	
○ ปางองค์สมเด็จพระอินทรา	ทราบบราชชงคา ¹⁹²
ท่านทำวชมภูผู้ไกร	
○ ตรัสวอนอ่อนจิตแจ่มใส	บริสุทธิหัตสนัยน์
จึงนัดกำหนดแน่นอน	
○ แล้วปล่อยองค์นรินทร์	อินทร์เจ้ารีบจร
สู่เวฬุวันนาราม	
○ กราบแทบพุกบาททูลความ	คดีโดยงาม
เสร็จแล้วบังคมลาไคล	

¹⁹² ชงคา = ราชโองการ

ร่าย

○ กาลในขณะนั้น สมเด็จพระอนันตนุคุณ¹⁹³ เลิศลอยบุญราศีทฐิ ทรงฤทธิเดชศักดิ์ดา โดยพระมหากษัตริย์ภาพ ทราบทุกสิ่งกระแสนญาณ ทรงบันดาลรังสรรค์ พระเวฬุวันเป็นนครงามบวรเลิศแล้ว ล้วนด้วยแก้วแกมสุวรรณ ชั้นเทวามหาพรหม ล้วนบรมทิพย์เลิศ ไม่ประเสริฐเทียมเท่า องค์สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้า แสง¹⁹⁴ สวรรค์บันดาล

รัต¹⁹⁵

○ การที่งาม	ตามตำแหน่ง	แต่งขนบ	ครบทำนอง
ต้องธรรมเนียม	เอี่ยมอเนก	เอกเหลือนับ	สรรพทุกสิ่ง
ยิ่งทุกอัน	สรรพประเจิด	เลิศกระจ่าง	ล้ำเหลืออย่าง
ทางพุทธฤทธิ	สิทธิ์รังสรรค์		
ปรากฏน้อยพัน	ปรากฏใหญ่พัน	คลังแก้วพัน	คลังทองพัน
คลังเงินพัน	โรงรถพัน	โรงช้างพัน	โรงสรรพพันหนึ่งสิ้น

ร่าย

○ ทุกที่ถิ่นถึงพัน แล้วมีชั้นเชิงกำแพง พุทธิภาพแต่งต้องเสร็จ ถ้วนถึงเจ็ดช่องชั้น ล้วนสุวรรณแกมแก้ว เป็นทิวแถวทางประทับ แก้วสลับหลายสี ล้วนมณีลาดพื้น พิศเลี่ยนสิ้นประหลาด ดาดล้วนแก้วทองนาค พื้นเงินหลากแล่น แก้วเป็นพื้นนาคกำแพง พื้นทองแดงกำแพงแก้ว พื้นเงินแล้วกำแพงทอง แก้วลายลงลาดปู ดูน่ารื่นเรืองสะอาด งามประหลาดพิลึก แก้วผลึกลาดพื้น ตะลิว¹⁹⁶ ลื่นแลวาว ราวกระจ่างแจ่มจริง งามทุกสิ่ง สิ้นเสร็จ โดยสมเด็จพระพุทธฤทธิ ทรงนิมิตมากเครื่อง สำหรับเมืองมีครบ ทรงปรารภเรียกหา ท้าวเวาเทวี กิรีกีนเรศ¹⁹⁷ ท้าวพรหมเมศ¹⁹⁸ มาหมด ช้างอุโบสถมาสู่ อิกทั้งหมู่

¹⁹³ อนันตนุคุณ = อนันต + อนุคุณ หมายถึง คุณงามความดีที่ติดตามมาไม่มีที่สิ้นสุด

¹⁹⁴ แสง (โบ) = แก้ว

¹⁹⁵ รัต = ท่วงทำนองชนิดหนึ่ง ใช้ตอนที่ต้องการให้เนื้อความดำเนินอย่างรวดเร็ว รวดเร็ว ตัดความ

¹⁹⁶ ตะลิว = ลิว, ไกล

¹⁹⁷ กิรีกีนเรศ (บาลีท้องถิ่น) = กิรีนร, กิรี

¹⁹⁸ พรหมเมศ (บาลีท้องถิ่น) = พรหม

พลาหก ทั้งหมู่พนักงานเวก กาเรียนเนก¹⁹⁹เนืองแน่น สิ่งละแสนแซ่เสียง ส่งลำเนียงนี้
 สนั่น ท้วทเวญทเวา ครุฑนาคาทานพ²⁰⁰ ครบคนธรรพวิชาธร แคนอำมร²⁰¹ทุกวิมาน
 เป็นพนักงานทุกสิ่งงาน เป็นนายการต่าง ๆ แต่งแต่ละอย่างอย่างยิ่ง สรรพสิ่งนานา
 งามนางฟ้าชายของ เป็นแถวถ้อง²⁰²ห้องถนน เครื่องอำพนพุทธฤทธิ์ ทรงนิมิตต่างกัน
 ทุกช่องชั้นกำแพง ประจง²⁰³แต่งเต็มดี นางนาคีค้าเรือ มากล้นเหลือแลลาน งาม
 สะคราญเครื่องชาย แม่ค้าขายแจกโคม นำประโลมลานเลิศ งามประเสริฐสุดแสง
 เทวฤทธิ์แกลังกลั่นท่า สุดที่จะรำบรยาย สรรพสิ่งทั้งหลาย เลิศล้นเหลือแล
 ○ แท้พุทธองค์ทรงตรอง แล้วปูนปองแจจจัด พระอรหันต์บันดาลองค์ ทรงลงกุกุพัน²⁰⁴ต่าง
 ต่างกันชั้นละแสน อเนกแน่นน่าสยด ชั้นโสฬสฤปาณ ทรงบันดาลแล้วเสร็จ
 ส่วนสมเด็จพระอริราช องค์พระจอมนาถมุรินทร์ ผู้โมลิน²⁰⁵เกล้าโลก ประกอบไชคชัยยา
 เป็นพระเจ้าราชาธิราช สถิตอาสน์ลอยองค์ ทรงจำรัสศรีมี พรรณรังสีสว่างภพ
 กระจ่างจบแจ่มฟ้า เสด็จในพระราชมหา เวฬุวันบันดาล
 ○ เวลากาลรุ่งเช้า สมเด็จพระอริราชมุขบดี เตรียมโยธีพร้อมเสร็จ ทำวรั้อยเอ็ดแควดล้อม
 ฝ่ายจุลจอมตรีภไตร แม้นจะไปโดยเวหา สุระราชาธิราชเจ้า เห็นฤทธิ์เราหย่อนลง
 ไม่ดำรงจำเริญ แม้นจะเดินโดยสุธา²⁰⁶ ทรงไอยรามงคล เห็นฤทธิ์รณเรียวแรง ถึง
 ตำแหน่งที่เฝ้า องค์พระเจ้าราชาธิราช จะคั่นคาคาแข่งฤทธิ์ เราต้านตีมีชัย แล้วจะไป
 ต่อฤทธา พระสุริยาจันทร์ แม้นเราหย่อนฤทธิ์ อปราชีย์²⁰⁷แก่พระบาท จอมอริราชแรง
 ร้าย เราจะถวายนสิ้นเสร็จ ทั้งวรั้อยเอ็ดองค์พญา ทำวจินตนาณีกแล้ว ทรงเกือกแก้วศร
 สิทธิ เสด็จสถิตสู่หลัง ช้างพระที่นั่งดำเนิน ตามถ้อง²⁰⁸แถวทิวเถิน²⁰⁹ วิถีทางจร

¹⁹⁹ เนก (ปาก) = อเนก หมายถึง มาก

²⁰⁰ ทานพ = อสุรจำพวกหนึ่งในนินยาย

²⁰¹ อำมร (ปาก) = อมร

²⁰² ถ้อง (โบ) = ทาง

²⁰³ ประจง (ปาก) = บรรจง

²⁰⁴ กุกุพัน (ปาก) = กกุณภันท์

²⁰⁵ โมลิน (บาลีที่ถ้องถื่น) = โมลี

²⁰⁶ สุธา (ตัดคำ) = พสุธา

²⁰⁷ อปราชีย์ = อัปราชัย

²⁰⁸ ถ้อง (ถื่น) = แถว ทาง

²⁰⁹ เถิน = ตอน , เป็นเนิน , สูง

๑๑

- ปางนั้นจึงสมเด็จ
ทราบเรื่องนรินทร
- ทางยาวหกสิบโยชน์
จึงพุทฎีกา
- มาใกล้บัณฑูรตรัส
รีบสู่บริเวณ
- ที่ทำวเสด็จเดิน
ยื่นย่อแต่พอน
- สามเณรประนมรับ
ยื่นมรคานัน
- บัดทำวชมภูวราช
สามเณรจึงทักว่า
- ใกล้พระนิเวศน์แล้ว
จากพาหนะทรง
- ปางนั้นทำวชมภู
สดับแสนยาก
- ทรงพระดำริเคือง
ด้วยเด็กเป็นข้าหลวง
- สุดที่จะกลืนกลั้น
มีพจมานสาร
- ไฉนท่านจึงองอาจ
เราจุลจักรา
- ตัวท่านเป็นทารก
หยาบนักทะนงตาม
- เพียงนี้ไม่ควรเรา

พระจอมนาถมุณี
ชมภูทำวเสด็จมา
กว่าจะลุล่วงเวลา
ตรัสเรียกมาสามเณร
ว่าตัวท่านผู้แจ่ม
จังหวัดมรคาลัย²¹⁰
หกสิบโยชน์ผ่านไกล
เพลาทิ้งให้ถึงทัน
พุทโธวาทแล้วลาพลัน
เหมือนหนึ่งพุทฎีกา
เสด็จใกล้พระพารา
ไฉนทำวทะนงองค์
ขอเชิญทำวเสด็จลง
เสด็จโดยพระบาทจร
บดีราชฤทธิรอน
ฉกาจก่อกำเริบทรง
พระทัยแค้นกว่าทั้งปวง
มาถามลวงจนเหลือการ
พิโรธแรงในสันดาน
สนองตอบว่าเสนา
กล่าวทำกลาง²¹¹ ดั่งนี้หนา
จะรีบสู่พระทรงนาม
ฤาทำใหญ่ขยับหยาม
อำเภอดนทมิฬมอม
จะลงโดยเสด็จดม²¹²

210 มรคาลัย = มรคา + อาลัย หมายถึง ที่อยู่แห่งทาง

211 ทำกลาง (ปาก) = ทำมกลาง

212 ดอม = ด้วย

ไซในนิเวศน์จอม

○ องค์สามเณรตบ

โกถ์คุณครแดน

○ ว่าแล้วยังขัดขึ้น

สามเณรจึงดำเนิน

○ บัดลัมพินาสนอน

กษัตริย์ร้อยเอ็ดองค์

○ ปางท้าวชมพูแจ้ง

นึกหวาดฤทัยไหว

○ ลูฟิ่งชโล²¹³แล

ขายเครื่องอลงกรณ์

○ งามของแม่ค้าควร

ร้องเชิญว่าผู้มี

○ ไปฝากมเหสี

แล้วสุ่ราชฐาน

○ ท้าวทองศดับเสียง

ทรวงเสียวเกษมสันต์

○ ท้าวทอดพระเนตรนึก

พิเน็จทั้งสองข้าง

○ นำพิศวาสนัก

โดยรู้ที่บำรุง

○ ตรีกพลาเงศดีจลวง

ผู้เฝ้าย้อมชานาญ

○ พื้นเครื่องประดับโดย

ถือป็นธนูยนต์

กษัตริย์เจ้าอย่าห้ามแหน

ว่าถือทิวี่แคลน

ดั่งนี้ควรเสด็จเดิน

จะทรงช้างโดยกำเกิน

เข้าผลักพาหนะทรง

ในที้นั้นดั่งจ่านง

บรรดาคุสะดั่งใจ

ประจักษ์ฤทธิเสนาใน

วิตกต้องดำเนินจร

ล้วนนาวาอนงค์คอน

ปรากฏกอบทุกสิ่งดี

นำเขยชมนางนาคี

จงซื้อเครื่องบรรดาการ²¹⁴

แลโอรสพระภูบาล

เข้าเฝ้าเกิดพอถึงทัน

สุรางค์แท้เสนาะภรรณ

ด้วยทรวดทรงคณนาง

คะนึ่งพลาเงศดำเนินพลาเง

สะพานข้ามเข้าสู่กรุง

ด้วยอนงคผดุง

ระบอบต้องบุราณกาล

บรรลู่ถึงพระทวาร

ที่ชั้นนอกขนอกขนัด²¹⁵พล

คูพิล็กด่ากล

นำสยดเสียวเสยง

²¹³ ชโล (บาลีท้องถื่น) = ชล

²¹⁴ บรรดาการ (ปาก) = บรรณาการ

²¹⁵ ขนัด = แกว แนวน แอฮัด

○ เข้าในทวาร	ที่พื้นดินล้วนทองแดง
พลถือหอกขัดแซง	ล้วนทรงเครื่องอลังการณ ²¹⁶
○ กีกก้องปรากฏเนตร	แห่งจอมราชันรินทร
พระทัยท้าวสยอน ²¹⁷	ขยายดยอบแสงยงหยุด
○ ทอดทัศนารอง	กฤษณะ ²¹⁸ ประเสริฐสุด
โรงอศฺวอุด	ดม ²¹⁹ ประดับประดาดี
○ คนเหล่าประจำเลี้ยง	ล้วนถือแฉ้คอบโยกวี ²²⁰
กฤษณะแลพาชี	ชาติภูมิหิมพานต์
○ มาฆสามเณรเตือน	ว่าบพิตรอย่านิ่งนาน
เชิญเสด็จผู้มีบาล	เป็อนพระเนตรดำเนินพลัน
○ ท้าวทัศนาวลาง	พระทัยเพลินทุกสิ่งอัน
แถวทางที่จรัล	พิลึกเลียนละลานทรวง
○ เข้าสู่ที่ชั้นสาม	พื้นลาดแล้วด้วยเงินยวง ²²¹
โรงเทพทั้งปวง	เป็นช่างทองบันเทิงทำ
○ พลรบประดับแถว	สารถึคอบประจำ
จัดแจงทุกสิ่งสัม	ภาวะเรียบอร่ามพราย
○ นางฟ้าทั้งปวงนั้น	อเนกแน่นนั้งร้านขาย
สรรพเครื่องประดับกาย	ร้องเชื้อเชิญท้าวชมภู
○ ขอองค์เสด็จหยุด	ร้านกระหม่อมพินิจดู
เครื่องประดับนำขึ้นชู	เชิญเชื้อฝากมเหสี
○ ฝักรักกัมพล ²²²	ทุกสิ่งเกล้ากระหม่อมมี

²¹⁶ อลังการณ (ปาก) = อลงกรณ หมายถึง เครื่องประดับ

²¹⁷ สยอน = สยง หมายถึง หวาดเสียว , กลัว

²¹⁸ กฤษณะ (บาลีท้องถิ่น) = กฤษณะ

²¹⁹ อุดม (ปาก) = อุดม

²²⁰ วี (โบ) = พัด

²²¹ ยวง = เรียกลักษณะของเงินบริสุทธิ์ที่ละลายและย่อยลงมา

²²² รัศกัมพล (ปาก) = รัตกัมพล หมายถึง ฝักร้านแดง

ชื่อฝากจอมนารี	แลโอรสของพระองค์
○ ลาง ²²³ นางก็ร้องเชิญ	เสด็จร้านกระหม่อมสง
ชลทิพย์บรรจง	ชโลมจุกกระแจะจันทน์
○ ให้สบายพระกายก่อน	จึงเข้าเฝ้าพระทรงธรรม์
ลางนางก็รำพัน	ทูลอ่อนวอนว่าภูมิ
○ เชิญแหวะที่ร้านเกล้า	กระหม่อมฉาน ²²⁴ สบายดี
เชิญเสวยเครื่องวาริ	น้ำจืดที่รสอร่อยใจ
○ แล้วจึงเสด็จจร	สู่ที่เฝ้าพระทรงชัย
ลางนางเชิญท้าวไท	เสวยผลผลาหาร
○ ต่าง ๆ อร่อยรส	ล้วนเฒอโศโฬาราน ²²⁵
แล้วจึงสู่สถาน	เข้าเฝ้าท้าวธิบดินทร์
○ ลางนางก็ร้องเชิญ	ว่าสมเด็จพระภูมินทร์
แหวะร้านกระหม่อมกิน	ขนมแล้วจึงลีลา
○ ท้าวแลตะลึงลาน	ด้วยทรงเทพธิดา
นั่งร้านขายนานา	นางเหล่านี้ล้วนดีจริง
○ วาจากระจ่างแจ่ม	ควรเป็นจอมกัลยาหญิง
งามสรรพทุกสิ่ง	ประเสริฐกว่ามเหสี
○ เราชนะแก่สมเด็จพระ	พระเจ้าราชาธิ
จะจัดนางเหล่านี้	ไว้ในราชวังชม

ร้าย

○ ปางบรมกษัตริย์ นึกกำหนด²²⁶นางฟ้า องค์ละล้าละลานทรง เป็นท่วงท้วงเจตน์จง
ฝ่ายว่าองค์มาชะ สามเณรกำกับ พลังลำทับ²²⁷ท้าวไท รีบเสด็จไปสู่เฝ้า พระเป็นเจ้าจง
คอย ทำวณินถ้อยทางความ รีบจรตามสี่ชั้น ประการกั้นพื้นแก้ว สถิตแถวหนักแน่นทาง

²²³ ลาง (โบ) = บาง

²²⁴ กระหม่อมฉาน (โบ) = กระหม่อมฉัน

²²⁵ โฬาราน = โฬาร

²²⁶ กำหนด = ความใคร่ในกามคุณ

²²⁷ ลำทับ = ย้า , ซ้ำเติม , ชู

จรแล่นล้วนทอง ดูเรื่องรอรบริน พวกพลยืนเนกหนา นับแสนสาสมควร ถือง้าว²²⁸ทวน
²²⁹ต่างต่าง แต่งตัวอย่างยวดยิ่ง งามทุกสิ่งสารพัด บุญกษัตริย์เจ้าฟ้า
 องค์ราชาธิราช สมบัติมาดเมืองแมน²³⁰ แดนมนุษย์ฤๅมี เหล่าเสนีข้าหลวง ทุกกระทรวงที่
 สุด ดุจองค์เอกราช ทรงเครื่องราชกกุธ²³¹ ล้วนสุวรรณแกมแก้ว สถิตแถวนักหนัก
 องค์จุลจักรสะดุ้งจิต พระเนรมิตติดตามเตือน ว่าองค์เขื่อนแซ่ข้า จวนเวลาบ่ายแล้ว
 รีบคลาดแคล้วคลาไคล ล่วงเข้าไปชั้นห้า องค์อัมราธิบดี ประทับที่ริมถนน เหล่าพวก
 พลโล่²³² อัดนั่งหนาเนก แต่งตัวเอกโอเอี่ยม เข้มแกล้วยกล้านากลัว ทำวอยบดตัวต่ำต้อย
 พระเนรมิตเตือนว่า ใ้ราชาจอมราช เทญลีลาศลวงจร องค์ภูธรลานแล
 แต่ข้าหลวงเหลือแล้ว อามรณ์แก้วพร้อมพรรณ ล้วนสุวรรณนพรัตน์ เทียมกษัตริย์สูงสุด
 ดุจองค์จอมราช พลังลีลาศเร็วพลัน เข้าสู่ชั้นหกเจ็ด กำแพงเพชรโอภาส ผลึกลาดแล
 วาว ชมภูท้าวหวาดหวั่น พรันพระทัยเหลือทน นึกว่าชลท่วมพื้น ดูดุจคลื่นละลอก
 แสงแก้วกลอกกลิ้งอยู่ องค์ชมภูกลัวเปียก เรียกร้อยเอ็ดบริวาร พลังภูบาลใจกระเบน
 สามเณรร้องบอก สีแก้วดอก²³³ ไซ้²³⁴น้ำ ทำวอย่าทำทุกขันทน รีบเสด็จลดโดยด่วน
 ส่วนกษัตริย์ทรงฟัง ค่อยยับยั้งย่องเหยียบ และระเบียบบริพล อยู่เหลือล้นหลากหลาย
 อามรณ์พรายเพชรระยับ พลอยประดับเด่นดวง รัศมีช่วงฉายเจิด ประเสริฐเลิศล้วนอุดม
 ทำวมหาพรหมพร้อมพร้อม บริวารล้อมบันลือ อาวุธถือต่างๆ ทำท่าทางเงื่อง่า ประหนึ่ง
 ว่าจะยุทธยง ทำลายองค์ชมภู ดูพิลึกนึกเกรงกลัว องค์ระริวเริ่มสั้น นึกขยั้น²³⁴ ยอบตน
 ด้วยเจียมจนจริงเจียว²³⁵ เสียวพระทัยทุกขันทน พระเนรมิตเติมเตือน เสด็จเยือนอย่าง²³⁶ยาว
 จนกราบเท่า²³⁷ถึงพลัน อิศจรรยปรางค์จอม พร้อมสองอัศวสาว ปริณายกซ้ายขวา
 พระโมคัลลาสาริบุตร แปลงกายอุดมเดช กลเพศพงศ์พรหม ประดับสมเสร็จเครื่อง

²²⁸ ง้าว = ดาบด้ามยาว

²²⁹ ทวน = อาวุธชนิดหนึ่งคล้ายหอก แต่เรียวเล็กและเบา กว่า ด้ามยาวมาก

²³⁰ แมน (โบ) = เทวดา

²³¹ กุฎกุน (ปาก) = กุฎภัณฑ์

²³² โล่ = เครื่องถือสำหรับปิดป้องศัสตราวุธ รูปคล้ายกาบกล้วย

²³³ ดอก (ปาก) = หรอก

²³⁴ ขยั้น = เกรงกลัว

²³⁵ เจียว (ปาก) = ที่เดียว

²³⁶ ย่าง (โบ) = เดิน

²³⁷ กราบเท่า (ปาก) = ตราบเท่า

รัศมีเหลืองอร่าม งามบริวารแวดวง ล้วนเอกองค์พระชีนา²³⁸ แปรรูปตามลำดับ
 สรรพสรรพภรณ์²³⁹ เรียบสลอนเหลือแหล่ พระท้าวแดดาลทรวง ไม่อาจลวงลีลาศ
 คืดขยาตหยุดยั้ง หวังว่าองค์ผ่านเกล้า สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ห่อนย่างบาทภูบาล
 คุกเข่าคานยอบหยุด ฝ่ายพุทธบุตรเดือนกระตุ้น ว่าดูจรจลจอมพล เชิญเสด็จดลสู่เฝ้า
 องค์พระเจ้าราชย์²⁴⁰ สถิตในโนนดอก บอกลางนำเสด็จคลา เข้าในมหาปรางค์นิมิต
 ล้วนขจิต²⁴¹บรรจง ทิพย์อลงประดับเลิศ งามประเสริฐสูงไสย เรื่องไพโรจน์รูจี²⁴²
 ล้วนมณีโชติช่วง เหล่าข้าหลวงรายล้อม องค์พระจอมปิ่นเกล้า สมเด็จพระเจ้าราชา
 สถิตมหาบัลลังก์รัตน ได้เศวตฉัตร²⁴³เฉกโฉม ควรเป็นจอมจอมโลก พร้อมวรโชคชัยชาญ
 รัศมีชานไสดแสง ไพโรจน์แรงรุ่งเรือง เขียวขาวเหลืองบวร เลื่อมประกาย²⁴⁴หงส์บาท²⁴⁵
 รัตโนภาส²⁴⁶พอพิง พร้อมทวดีงลักษณะ นุเพียรชนะ²⁴⁷อสีตยา²⁴⁸ มีประการะต่าง ๆ
 หกพันรางวัลรุ่ง พล่ามโหลงพลุ่งจากพระกาย พรรณรายพรายทั่วภพ กลบพระอาทิตย์
 ปิดพระจันทร์ โดยมหันตคุณ (บุญเลิศบุญบุญเหลือบุญ) โดยทรงพระมหากาญจน์
 รอบขอบจักรวาล

๒๘

○ ปางองค์ภูมินทร์	ชมภูบดินทร์	ได้ทัศนาการ	
พระรูปพระทรง	บวรสถฐาน	พื้นที่ประมาณ	เสมอเหมือนองค์
○ ท้าวสถิตแทบใกล้	ราชอาสน์อำไพ	เพ่งพิศวงหลง	
ตำริว่าบุญ	สมเด็จพระจอมพงศ์	ประเสริฐเลิศวงศ์	กว่าอาตมา

²³⁸ ชีนา (ตัดคำ) = ชีนาสพ หมายถึง พระเถรที่สิ้นกิเลส

²³⁹ สรรพภรณ์ (ปาก) = สรรพางค์ภรณ์

²⁴⁰ ราชย์ = ราช

²⁴¹ ขจิต = ประดับ , ตกแต่ง

²⁴² รูจี = รุจี

²⁴³ เศวตฉัตร (ปาก) = เศวตฉัตร

²⁴⁴ ประกาย (ปาก) = ประภัสสร หมายถึง สีเลื่อม ๆ พราย ๆ แสงพราย ๆ เหมือนแสงพระอาทิตย์แรกขึ้น

²⁴⁵ หงส์บาท (ปาก) = หงสบาท หมายถึง สีคล้ายเท้าหงส์ คือสีแดงปนเหลือง สีแดงเรื่อ หรือสีแดง

²⁴⁶ รัตโนภาส = รัตน + โภาส หมายถึง แสงสว่างที่มีค่ามาก

²⁴⁷ นุเพียรชนะ (ปาก) = นุพโยชนะ

²⁴⁸ อสีตยา (ปาก) = อสีตยา หมายถึง ลักษณะน้อย ๆ ในร่างกายของผู้ที่เป็นมหาบุรุษ ๘๐ อย่าง

○ คือสรรพทุกสิ่ง	สมบัติใหญ่ยิ่ง	เลิศโลกนาถา ²⁴⁹	
งามล้ำเหลือดี	โดยจริงล้ำจา	ตริกพลางทศนา	ตะลิ่งแลลาน
○ ล้ำลึงพระทัย	เสโททำวไพล	ลงคือท้อธาร	
พระทรงทำวตัน	ตั้งต้นแดดาด	โดยกลอาการ	ถวิลเวียนวน

ร้าย

- ปางพระทศพลสัพพัญญู อารุญวาระจิต แห่งองค์อิศราชา พุทธฎีกาตรัสบรรหาร พระสมภารมาดี เชิญเสด็จเข้ามานี้ สูที่อันควร
- ส่วนสมเด็จพระจอมกษัตริย์ สดับตรัสเชื้อเชิญ ความสะเทือนเสื่่อมคลาย หายวิตกหมกมุ่น เชนชมนุญรูปทรง ยิ่งยศยงผ่านเกล้า สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช รุ่งเรืองฤทธิ์อำนาจ หนักเพียงแท้จริง
- ปางพระมิ่งโมลีโลก เลื่อนลอยโสม²⁵⁰เอกองค์ ยอดสยามพงศ์ภูวนาถ พระทัยปรารถน เปรมโปรด หวังประโยชน์เพิ่มพูน ผ่องไพบูลย์โสภา²⁵¹ พุทธฎีกาตรงตรัส ดูรจอม[ก]ษัตริย์ ทรงฤทธิ์ ทอดเนตรพิศตภาคต ไฉนจึงนึกกำหนด ยกยอเชยชม
- ปางบรมกษัตริย์ สดับตรัสโปรดปราน พระอาการชอนแวม เลิศหลักแหลมล้ำลึก แต่เรานี้กคะนึ่งใน ไฉนให้ทำวรู้ ปางพระผู้ทรงญาณ แยมโองการว่าบพิตร ไยมีจิตฉงน ง ว่าแต่องค์นี้กนี้ แต่เดิมที่จะมา จากพาราทำวคิด จะต่อฤทธิ์เกรียงไกร แม้นมีชัย เหมือนมาตร องค์อิศราฯพ่ายแพ้ จะรีบแรร²⁵²เร็วรัด ชิงสมบัติพระสุริยา ทั้งจันทราเทวบุตร ถ้าแม้นสุดฤทธิ์เรา แพ้พระเจ้าราชาธิราช ควรที่อาตมาหมาย จะถวายกษัตรา องค์พญา ร้อยเอ็ด หนึ่งในเสด็จโดยเวหา เห็นฤทธาย่อยอ่อน จำจะจรทรวงข้าง ทางสุธาทุกที่ ท่านคิดจริงดังนี้ หรือประการใด
- ปางนั้นให้ทำวสดับ รับพระพุทฎีกา เดิมจะมาก็คิดจริง ดูจสิ่งตรัสตรง ไฉนจึงพระองค์ อาจลวงรู้เห็น
- ปางพระเป็นปีนโลก ประกอบโยคยอดญาณ แยมบริหารตรัสมา ออย่าพียงว่าแต่บพิตร

²⁴⁹ โลกนาถา = โลกนาถ

²⁵⁰ โสม = ห้วงน้ำ ในพระพุทธานุศาสนานาหมายถึง กิเลสที่ท่วมทับจิตใจของหมู่สัตว์ มี ๔ อย่าง

²⁵¹ โสภา (ตัดคำ) = โภภาส

²⁵² แรร (ปาก) = รีเข้าใส่ , กรากเข้าใส่

คิดผู้เดียวตั้งนั้น ถึงร้อยพันหมื่นแสน แม้นจะคิดฉันใด ๆ โดยนี้ในกำหนด พระตถาคต
ทราบเสด็จ ซึ่งสมเด็จพระมามี ศักดาดีผาดแผลง หวังต่อแย้งยุทธยง โดยอาจองค์อิศรา
เชิญแสดงเดชเดชา จะขอเชยชม

๑๖

○ ปางทำวชมภูผู้คุม	โดยโมหะโถม ²⁵³
พระทัยถนัดนึกพลัน	
○ พลางตอบสมเด็จพระสัพพัญญู	ญกว่าระหม่อมฉัน
จะแผลงฤทธิมีชัย	
○ พระองค์จะบำเหน็จนั้นไฉน	จงโปรดตรัสให้
ระหม่อมฉันขัดเชิงความ	
○ ปางปิ่นโมลีโลกสาม	ทรงตรัสตอบตาม
นีสัยกษัตริย์โดยดี	
○ ดูกรบรมราชา	แม้นตัวท่านมี
ชัยชำนะอาตมา	
○ จะต้องอภิวัตน์วันทา	แต่ท่านผู้มหา
มหิทฤทธิเรื่องรณ	
○ แม้นท่านอัปราชัยยล	แก่เราควรตน
จะต้องภิวัตน์นาการ ²⁵⁴	
○ เราสองสมบัติบริบาล	ด้วยกันปฏิญาณ
ดั่งนี้เกิดแท้ทางตรง	
○ ปางชมภูวราชฤทธิรงค์	ใช้วิษครทง
ออกไปสำแดงเดชา	
○ ปางองค์พระมหากฤษณา	สำแดงนุภา
เป็นพุทธจักรจรไป	
○ ติดตามต่อชิงชิงชัย	วิษครท้าวไท
ก็วิปลาสนแล่นหนี	

²⁵³ โถม = โผเข้าไปอย่างรวดเร็ว

²⁵⁴ ภิวัตน์นาการ (ตัดคำ) = อภิวัตน์นาการ (อภิวัตน์ + วัตน์นาการ)

○ เข้าสู่แหล่งตนทันที	ชมภูราชี
จึงใช้ฉลองบาทจร	
○ เป็นนาคทั้งสองบวร	พุทธจักรตามรอน
ด้วยอิทธิฤทธิ์มहिมา	
○ สองนาคไม่หาญราญรา	หนีสู่มหา
บพิตรผู้เป็นเจ้านาย	
○ องค์ชมภูราชินีกหมาย	จะได้ชัยกลาย
มากลับเป็นอัประมาณการ	
○ กราบทูลว่าแดนภูบาล	ถ้าอยู่ราชฐาน
กระหม่อมแล้วคงมีชัย	
○ ปางองค์จอมโลกตรัสไตร	ท่านลืมหือไร
ซึ่งราชทูตเสนี้	
○ เราใช้ไปสื่อสารมี	ท่านอัปราชัย
แก้ราชทูตแห่งเรา	
○ บัดนี้อัปราชัยเนา	ควรกำหนดเอา
เป็นแน่ในถ้อยทางความ	
○ ดังพระตถาคตขอลาม	เมืองบพิตรนาม
ปรากฏปัญญาจนคร	
○ กว้างขวางเพียงใดภูธร	ราชวงศ์ในก่อน
เท่านั้นจะมากน้อยไฉน	
○ ปางชมภูท้าวสนองไท้	นครกว้างใหญ่
ได้ห้าสิบโยชน์มณฑล	
○ ราชวงศ์สี่สิบเสวยอนนต์ ²⁵⁵	อเนกนับตน
ประมาณถึงหมื่นหกพัน	
○ เสวยสุขสมบัติเนืองนันต์ ²⁵⁶ ดับเสรีจลีนันต์	
สู่ปรโลกล่วงไป	

255 อนนต์ (ปาก) = อนันต์

256 นันต์ (ตัดคำ) = อนันต์

<p>○ บัดนี้กระหม่อมผ่านไ บรมสุขบริบูรณ์</p> <p>○ ปางสมเด็จพระพุทธา สู่ประโลกล่วงนาน</p> <p>○ สรรพเครื่องราชาสิง เป็นมรดกเดิมมา</p> <p>○ ได้แก่บพิตรเหลือ สถิตอยู่ตำบล²⁵⁸ใด</p> <p>○ องค์ทำวชมภูทูลไ ซึ่งมรดกเดิมตาย²⁵⁹</p> <p>○ องค์ขัตติยราชวง ก็เหล็กก็อยู่ผุผอง</p> <p>○ ปางนั้นสมเด็จพระ พิภพเก่าก่อนกาล</p> <p>○ ล่วงสู่ปรโลกเลย ทั้งสิ้นทุกสิ่งสารพัน</p> <p>○ ห่อนเป็นแก่นสาร ในโลกย่อมเหล็กเหลวไหล</p> <p>○ วงเวียนตายเกิด อาตุรเดือคร้อนรร</p> <p>○ ห่อนเหือดแห่ง คือเกิดในกองปฏิ ○ กษัตริย์ทศมิต²⁶²เป็น มูล</p>	<p>ศวรรยาพิสัย</p> <p>ตรัสว่าวงศ์ มากพันประ หรืออันตรา</p> <p>กระหม่อมมิ ซึ่งคตของ ตรัสว่าผู้ สมบัติดร ของรัก สามภพ เรียกสง ดับขันธ</p>
--	---

²⁵⁷ พุทธาณูร (ปาก) = พุทธาณูร

²⁵⁸ ตำบล = ตำบล

²⁵⁹ ตาย (ใบ) = เปล่า ๆ

²⁶⁰ ดรธาน = อันตรา

²⁶¹ ปฏิภูณ (ปาก) = ปฏิภูณ

²⁶² ทศมิต (ปาก) = ทศพิศราชมรร

พิภพแดนดาวดั่งส์	
○ เสวยสมบัติทิพย์ไตรตรีง	ชาเทวโลกพึง
เป็นที่พำนักเนา ²⁶³ นาน	
○ เพื่อผลทศมิตศอภิบาล	แลเมื่อกองการ
กุศลสิ้นแล้วจตุ	
○ กำเนิดในโลกเลิศศิริ	บุญปฏิสนธิ ²⁶⁴
ในชาติสกุลทำวพญา	
○ สมบัติมนุษย์โลกา	กองพยาธิชรา
แลมรณะเนื่องนันท	
○ กษัตริย์ไม่ตำรงธรรม	ทำลายเบญ[จ]ขันธุ์
ไปสู่อบายเขินปี ²⁶⁵	
○ หญิงชายชาวมมนุษย์วาที	เท็จทนเวทนี ²⁶⁶
นรกลำบากบ่แคลน	
○ ชนเกิดในภพด้าวแดน	โลกนี้เหลือแสน
ล้วนอักกุศล ²⁶⁷ สันดาน	
○ คีลห้าคีลแปดแก่นสาร	เมินไม่พยาบาล
บำรุงแต่บาปเบียดเขิน	
○ ตายทนเวทนาเนื่องเขิน	เพราะไม่มีเพียร
ภักดีโดยภาคภูมิธรรม	
○ รู้แต่จะกอบโกยกองกรรม	ใส่กายเนื่องนำ
ตั้งนื้อเนกคณนา	
○ องค์จุลจอมราชาฤมา	ตรัสคำมุกสา ²⁶⁸
จะสู่นรกร้อนรน	

²⁶³ เนา (โบ) = อยู่

²⁶⁴ ปฏิสนธิ (ปาก) = ปฏิสนธิ

²⁶⁵ ปี (ตัดคำ) = ปีศา หมายถึง เบียดเขิน, บีบคั้น, รบกวณ, เจ็บปวด

²⁶⁶ เวทนี = เวทนา

²⁶⁷ อักกุศล (ปาก) = อกุศล

²⁶⁸ มุกสา (ปาก) = มุสา

○ ความสัจประเสริฐบุคคล	ตายสู่เบื้องบน
สวรรคตเป็นสุขสมปอง	
○ ปางนั้นสมเด็จพระผู้ครอง	ปัญหาทูลสนอง
พระบาทธิดาขเรื่องพล	
○ โองการตรัสนั้นนี้กษัตริย์	ว่าสวรรคตสุขบน
เบื้องล่างนกร้ายมี	
○ จริ่งหรือทรงสร้างวาที	ถ้าจริงปราณี
ให้เกล้ากระหม่อมทศนา	
○ ประจักษ์ดุจราชชงคา	คงจะวันทา
พระองค์โดยแท่งทางธรรม	
○ ปางองค์สมเด็จพระสัพัญ	ญเยื่อนพจน์อัน
ไพเราะจำรัสราวความ	
○ ดูราบพิตรผู้งาม	จะทศนาตาม
ตำรีย่อมได้สดุดี	
○ อาตมาเห็นองค์ราชสี	จะเสวยทุกขมี
พระทัยตระดก ²⁶⁹ ดาลกลัว	
○ ฝ่ายองค์ท้าวชมภูมัว	ทูลฐิตีตัว
ด้วยตนวิตกเต็มก้อง	
○ โดยดวงหฤทัยท้าวตรง	ห่อนเห็นในคลอง
พระธรรมวิถีทาง	
○ สำคัญว่าสวรรคตเว้นว่าง	นรกเปล่าบาง
คือบุญแลบาปไปมี	
○ หากองค์บรมราชสี	แกลั้งตรัสท่วงที่
จะชู่ตะคอกคำคม	
○ ตรีกพลางกราบทูลว่าสม	ภารผู้อุดม
ได้โปรดกระหม่อมไม่เกรง	
○ นกร้ายแรงครีกเครง	ฉันใดโดยเพลง
ขอรู้ที่เรื่องร่อนรน	

²⁶⁹ ตระดก (ปาก) = ตระหนก

○ ปางนั้นสมเด็จพระศพล	ญาณทราบอนุสนธิ
กษัตริย์ชมภูภูธร	
○ หวังเห็นนรกราณอรอน	ทรงพระอนุสรณ์
สังเกตเข้ามานเตโช	
○ สู่ผานปถวีวาโย	ตำริพุทโธ
ให้ท้าวเธอทราบแสนเชิญ	
○ กระบัต ²⁷⁰ พุทบันดาลเป็น	แหวกปตพีเห็น
ซึ่งปล่องแลเปลวควันเพลิง	
○ นรกร้อนแรงดำเกิง	ลนกายท้าวเวิง
ทั้งร้อนทั้งควันบดบัง	
○ ท้าวทุขุ์เหลือทนประทัง	เสวยเวหนานัง ²⁷¹
จึงน้อมประนมกรทูล	
○ ขอพระกรุณานุกูล ²⁷²	เกล้ากระหม่อมพูน
พิบัติลำบากเหลือทน	
○ พระองค์จงช่วยทุรน ²⁷³	ร้อนเปลวเพลิงลน
บัดนี้จงโปรดให้หาย	
○ จะขอเห็นญาติทั้งหลาย	บาปตกอบาย
จะมากจะน้อยกลใด	
○ ขอโปรดให้แจ่มจริงใจ	ทูลพลางท้าวไท
เธอน้อมพระกายยอกร	
○ ก้มกราบมัสการทูลวอน	ขอเดชผันผ่อน
ให้พื้นที่เภทภัยพาล	
○ ปางองค์สมเด็จพระศพล	ทรงกรุณาตาล
ซึ่งเพลิงแลควันดับสูญ	

²⁷⁰ กระบัต (โบ) = บัดใจ, ทันใด

²⁷¹ เวหนานัง (ปาก) = เวทนา

²⁷² นุกูล (ตัดคำ) = อนุกูล

²⁷³ ทุรน = ทูเลา

<ul style="list-style-type: none"> ○ ทรงชี้ซึ่งญาติประยูร เทวษอยู่ในนรกา ○ เปลวเพลิงผลาญเผากายา ไปสับไปพันรันท่า ○ ญาติทำวมากมายมีกรรม ได้ยากลำบากบอบเช็ญ ○ เป็นคนฆ่าสัตว์ตัวเป็น มาเกิดในกองเพลิงกาฬ ○ ทนทุกข์นิริเย²⁷⁶ ยาวนาน ตะบึงตะบันพันแทง ○ บัดตายบัดเกิดเร็วแรง เอาตัวมาบากับันกาย ○ ร้อยท่อนพันท่อนต้องตาย ด้วยมือแห่งหมู่ นายเวร ○ บางสัตว์เมื่อเป็นคนเจน กาเมสุมิจฉาจาร ○ ปีนป่ายขึ้นจิวหนามปาน ทิมกายตลอดเลือดไซม ○ แร้งกาปากเหล็กจู่โจม ให้กายระยำยับเยิน ○ ยมบาลบังเกิดเพลิง เขม้นอยู่คอยทิมแทง ○ สุนัขเท่าช้างสารแสง ขย้าเป็นภักษาหาร ○ ตายแล้วเกิดเล่าลนลาน 	<ul style="list-style-type: none"> แห่งทำวอันพูน ยมพบาล²⁷⁴ ลากคร่า กอบทุกข์นิริยา²⁷⁵ ให้จำตายเห็น นายยมพบาล ยมพบาลตะแบง เกิดแล้วทำลาย มักมากในเกน²⁷⁷ กรตแหลมเหลือการ จิกสับรุกโรม ถือหอกห่อนเมิน คอยตามย้อแย่ง ขึ้นรุกขพิสาณท์²⁷⁸
---	--

²⁷⁴ ยมพบาล (ปาก) = ยมบาล

²⁷⁵ นิริยา = นิริย หมายถึง นรกา

²⁷⁶ นิริเย (บาลีท้องถิ่น) = นิริย หมายถึง นรกา

²⁷⁷ เกน (โบ) = เกณท์

เสมอเป็นนิรันตรา²⁷⁹

○ บางสัตว์เป็นคนมุสา	ยมพบาลนำมา
เอาตัวผู้้นอนลง	
○ วางเส้นบรรทัดดีตรง	กายสัตว์บ่คง
ก็ขาดเป็นสองซีกตน	
○ ตายแล้วเกิดบัดเดียวดล	ยมพบาลสองคน
คอยดีดบรรทัดธรรมดา	
○ เป็นคนมักเสพสุรา	ห่อนเว้นเวลา
ไปตกรกเริงแรง	
○ ยมพบาลเอาน้ำทองแดง	กุมตรอก ²⁸⁰ ปากแห่ง
สัตว์จำพวกนั้นเนื่อง ๆ	
○ บ้างตกน้ำกรดตายเบื่อง	เกิดปีขึ้นเบื้อง
บนฝั่งก็ลั่นเปลวไฟ	
○ วิ่งลุยแผ่นเหล็กแดงไป	ร้อนใจลงใน
น้ำกรดทำลายแหลกกลาญ	
○ บ้างตายด้วยมือยมพบาล	ตายด้วยเพลิงกาฬ
ตระบัด ²⁸¹ บังเกิดเป็นกาย	
○ ทนทุกข์ทรมาน ²⁸² มากมาย	เวียนเกิดเวียนตาย
ทั้งนี้เพราะกรรมทำเอง	
○ ร้องไห้ร้องครางครื้นเครง	เป็นคนนักเลง
มักกล่าวตลกกลอนลาม	
○ อ้าอกใจตนหยาบหยาม	บาปกรรมติดตาม
ให้ตัวไปต้องทนทุกข	

²⁷⁸ พิสาณท์ = ไพรสาณท์

²⁷⁹ นิรันตรา = นิรันตร

²⁸⁰ ตรอก (ปาก) = กรอก

²⁸¹ ตระบัด (โบ) = กระบัด หมายถึง บัดเดียว

²⁸² ทรมาน (ตัดคำ) = ทรมาน